

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет



№ 4, 2013

[Назад](#)

[Головна](#)

УДК 330.101(477)

*П. В. Мекиун,  
аспірант кафедри економічної теорії,  
Чернігівський державний інститут економіки і управління, м. Чернігів*

## СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

*P. V. Mekshun,  
post-graduate of department of economic theory,  
Chernihiv State Institute of Economics and Management, s. Chernihiv*

### SYSTEM SINERGISTICAL ASPECT OF PROVIDING OF ECONOMIC SECURITY OF NATIONAL ECONOMY

*В статті проаналізовані системно-синергетичного аспекти аналізу взаємозалежності економічних процесів і явищ, осмислення і вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки національної економіки. Розглянуті властивості системи: організованість, динамічність, керованість, контрольованість та синергетичні ефекти економічної безпеки.*

*In the articles analysed system synergistical aspects of analysis of interdependence of economic processes and phenomena, comprehension and decision of tasks, related to providing of economic security of national economy. Considered properties of the system: good organization, dynamic, dirigibility, testability and synergistical effects of economic security.*

**Ключові слова:** системно-синергетичний аспект аналізу, забезпечення економічної безпеки, національна економіка, властивості системи.

**Keywords:** system synergistical aspect of analysis, providing of economic security, national economy, properties of the system.

**Постановка проблеми.** Забезпечення економічної безпеки національної економіки є найважливішою функцією держави, спрямоване на захист національних економічних інтересів, ефективного розвитку економіки і підвищення добробуту людей. Системно-синергетичний аналіз дозволить розглянути систему забезпечення економічної безпеки національної економіки як відносно відокремлену, таку, що має синергетичні зв'язки між різними суб'єктами на різних рівнях системної ієрархії.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Серед вітчизняних і зарубіжних авторів, праці яких присвячені дослідженню економічної безпеки, варто виділити З. Варналія, В. Геця, Б. Губського, М. Єрмошенка, В. Мунтіяна, Е. Олейнікова, Г. Пастернак-Таранушенка, Г.Пухтаєвича, А. Сухорукова та ін. Але питання забезпечення економічної безпеки недостатньо досліджені у науковій літературі. Вчені, як правило, розглядають певний аспект цієї проблеми. Так В.Р. Котковський акцентує увагу на аналізі інноваційного чинника державного регулювання економічної безпеки в Україні [1], А.О. Плакіда досліджує реалізацію державної політики у сфері економічної безпеки національної економіки [2], Н.М. Тканова аналізує механізми державного регулювання економічної безпеки регіону [3].

Мета дослідження полягає в аналізі системних властивостей державного забезпечення економічної безпеки національної економіки та синергетичних ефектів системи управління та економічної безпеки.

**Виклад основного матеріалу.** Сутність системно-синергетичного підходу полягає в тому, що аналіз проводиться через синтезовану сукупність теоретичних і методологічних положень загальної теорії систем і синергетики. Саме це поєднання використовується багатьма науковцями для пояснення взаємозалежності економічних процесів і явищ, осмислення і вирішення завдань, пов'язаних із процесами глобалізації і інтернаціоналізації. Синергетика вивчає закономірності виникнення, формування і розвитку систем, для яких характерними є відкритість, самоорганізація та нелінійність.

Основоположниками розробки системного підходу були зарубіжні вчені П. Друкер, Г. Саймон, А. Чандлер та ін. У сучасних наукових дослідженнях системний підхід органічно доповнює економічна синергетика, яка обґрунтовує нелінійні процеси суспільного розвитку. Ми використовуємо методологію синергетики, ґрунтуючись на аналізі праць Г. Ніколса, І. Пригожина, І. Стенгерса, Г. Хакена. Використання системно-синергетичного підходу в різних галузях науки проаналізовані у працях вітчизняних дослідників А. Гальчинського, О.Гонти, М.Згуровського, О.Старіша та ін.

Використання системно-синергетичного підходу вимагає уточнення поняття «система». Науковці виділяють два принципово різні підходи до її визначення - дескриптивний та конструктивний [4,5,6]. Згідно з дескриптивним підходом система виокремлюється із середовища і її функціонування пояснюється структурою та зв'язками між елементами цієї структури. Згідно з конструктивним підходом навпаки по заданій функції конструюється структура системи, що їй відповідає. Мета системи за умов конструктивного підходу виникає з проблемної ситуації, яка має бути вирішеною. В такому випадку система є засобом вирішення проблеми. У такому дослідженні ми використовуємо дескриптивний підхід, оскільки виокремимо систему забезпечення економічної безпеки із середовища управління національної економікою.

Щоб бути ефективною, система забезпечення економічної безпеки національної економіки повинна мати організованість, динамічність, керованість, контрольованість. Розглянемо їх більш детально.

Організованість розглядається дослідниками як розташування частин та елементів у порядку від вищого до нижчого. У системі забезпечення економічної безпеки існує поділ функцій управління і прийняття рішень між органами державної влади різного рівня. Це дає змогу зосередити вирішення стратегічних завдань на вищих рівнях управління, де їх розв'язання найбільш ефективне. Тактичні завдання залежно від їхньої складності та необхідних ресурсів можуть вирішуватися на нижчих рівнях, що забезпечує оперативність прийняття рішень. У системі управління економічною безпекою національної економіки відбувається організація взаємодії як державних органів між собою, так і організація взаємодії з недержавними суб'єктами забезпечення економічної безпеки. Зв'язки між підсистемами різних рівнів є вертикальними, а між підсистемами одного рівня – горизонтальними. Система державного управління економічною безпекою в Україні має складну ієрархічну систему, в якій можна виділити наступні рівні:

- стратегічний (Президент України, Рада національної безпеки і оборони (РНБОУ), Верховна Рада України);
- оперативно-стратегічний (Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Прокуратура України, центральні органи виконавчої влади);
- оперативний (місцеві органи виконавчої влади, та органи місцевого самоврядування в межах делегованих повноважень).

Динамічність є здатністю системи забезпечення економічної безпеки національної економіки під впливом зовнішніх і внутрішніх впливів зберігати суттєво важливі характеристики свого існування. До зовнішніх впливів відносяться зміни геополітичної ситуації, непередбачувані дії суб'єктів зовнішньої політики тощо. Внутрішні впливи відбуваються всередині країни і викликані зміною влади, чинного законодавства, станом економіки. Така ситуація змушує орган управління

будь-якого рівня перебудуватися, пристосовуватися до нових умов.

При дослідженні систем, у яких є власні органи управління, розглядаються також поставлені перед ними цілі. Це дає змогу виключити дублювання у діяльності органів державної влади і виявити питання і проблеми, що залишилися поза необхідними управлінськими впливами. Цілеспрямованість системи державного управління економічною безпекою передбачає дії органів державної влади на певній території, спрямовані на збалансованість інтересів суб'єктів господарювання і захист національних економічних інтересів за допомогою нормативних актів, вказівок, розпоряджень. Відповідно до мети виокремлюють поточні економічні інтереси, які пов'язані з розв'язанням проблем функціонування або розвитку економічної системи та усуненням загроз на нинішньому етапі та стратегічні, які виражають цілі економічної політики держави на майбутнє.

Керованість передбачає наявність суб'єкту управління економічною безпекою, який допомагає керувати діяльністю всієї системи і окремих її складових. Він несе відповідальність за виконання всіх управлінських рішень, організовує зворотні зв'язки та оптимізацію системи відповідно до поставлених завдань. При цьому суб'єкт управління економічною безпекою конкретного рівня має володіти необхідною компетенцією, а умови роботи повинні давати змогу виконувати певні доручення. Недотримання цієї вимоги призводить до прийняття суб'єктивних управлінських рішень і може привести до нехтування національними інтересами і відстоювання власних корпоративних цілей.

Контрольованість передбачає здійснення контролю за станом суб'єкта управління, не чинячи при цьому управлінського впливу на нього. Таким механізмом є демократичний цивільний контроль, внутрішньовідомчий, міжвідомчий, галузевий та міжгалузевий контроль.

Наявність прямих і зворотних зв'язків у системі забезпечується чіткою регламентацією діяльності апарату управління з приймання та передачі інформації при підготовці управлінських рішень.

Управління за самою суттю системно, тому що управлінські рішення, які приймаються на одних рівнях системи впливають на рішення інших рівнів. Вимогою системного підходу є принципи: 1) цілісності, коли кожен об'єкт у процесі його дослідження розглядається як велика і складна система, і, одночасно, як елемент загальної системи; 2) ієрархічності, тобто наявність двох підсистем – керуючої і керованої; 3) структуризації, що дозволяє аналізувати елементи системи та їх взаємозв'язки у рамках конкретної організаційної структури. В цілому система забезпечення економічної безпеки відповідає цим принципам. Але схема «управління = бажаному результату» має місце тільки тоді, коли керована система знаходиться у рівноважному стані з навколишнім середовищем і внутрішніми процесами. Коли ж система знаходиться у нерівноважному стані, вона починає підкорятися законам нелінійного характеру, які досліджуються синергетикою. Завдання державного управління в ситуації невизначеності полягає у спробі зберегти стабільність системи з одночасним пошуком нових альтернатив її розвитку.

При розвиненій економіці і сформованій законодавчо-нормативній базі, відпрацьованих системах моніторингу, захисту інвесторів та механізмах збалансування інтересів усіх учасників ринку головна роль держави полягає у забезпеченні контролюю-наглядових та правових засобів економічної безпеки шляхом встановлення певних правил, критеріїв і стандартів. Для економіки, що розвивається, втручання держави повинно бути більш активним і ефективним, тому що воно одночасно спрямовується на розвиток ринку і забезпечення економічної безпеки.

Економічна безпека виявляє себе як емерджентна властивість національної економіки, обумовлена наявністю синергетичних зв'язків між різними суб'єктами на різних рівнях системної ієрархії, відображає економічні відносини з реалізації і захисту інтересів господарюючих суб'єктів в умовах невизначеності та ризику.

Дослідники виділяють такі методологічні орієнтири економічного аналізу в рамках синергетичного підходу: 1) відкритість економічних систем; 2) нерівноважність економічних процесів; 3) безповоротність в економічній еволюції; 4) нелінійність економічних перетворень; 5) неоднозначність економічних цілей. [7].

Соціально-економічна система України зазнала трансформаційних змін від закритої до відкритої. Різні види системи функціонують неоднаково. У відкритих системах створюються передумови для реалізації в них самоорганізаційного процесу, що передбачає еволюційний розвиток з перетворенням на нову ефективнішу структуру. Для закритих систем характерні механізми, спрямовані на встановлення рівноваги. Неоднакові механізми функціонування закритих та відкритих систем потребують різних підходів до прогнозування можливих шляхів їх розвитку.

В умовах глобалізації світової економіки надмірна відкритість національної економіки може створити проблеми для національного виробника і привести до хижацького використання ресурсів. Тому держава для забезпечення економічної безпеки національної економіки повинна знайти оптимальне співвідношення між відкритістю економіки та захистом національних економічних інтересів. За допомогою методологічного апарату синергетики стає можливим дослідження випереджаючого характеру забезпечення економічної безпеки національної економіки шляхом попередження загроз. У межах моделі нестійкого розвитку розглядаються реальні загрози та їх несприятливі наслідки для економіки. Модель стійкого розвитку повинна мати систему попередження загроз. Синергетичні аспекти забезпечення економічної безпеки пов'язані з проблемами економічного розвитку. Історія засвідчує багатоплановість економічного розвитку та альтернативність його сценаріїв залежно від характеру впливу на нього варіюваних параметрів розвитку інших суспільних сфер і державних інституцій. На думку Г. Пухтавсича: «Економічна безпека – це такий стан національної економіки, за якого забезпечується захист національних інтересів, стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз, здатність до розвитку та – цілеспрямованість життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави» [8]. Для більш глибокого розуміння синергетичних аспектів забезпечення економічної безпеки національної економіки необхідно дослідити поняття «розвитку» і «стійкості».

Розвиток – складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу можуть змінюватися періодами регресу. Синергетичні ефекти є неоднозначними – вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Не будь-який розвиток відповідає вимогам безпеки. Так якщо високі темпи розвитку досягаються за рахунок «виробництва заради виробництва» без забезпечення необхідного для населення рівня добробуту, то такий розвиток швидше становить небезпеку для соціально орієнтованої ринкової економіки. Коли ж економічний розвиток відсутній різко погіршується здатність національної економіки протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Стійкість національної економіки відображає міцність та надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків всередині системи, здатність витримувати зовнішні та внутрішні впливи. Синергетичний ефект в економіці – це результат кооперованої взаємодії елементів економічної системи, що призводить до зміни якісного складу економіки та її втримання на стійкій траєкторії розвитку, незважаючи на екзогенні шоки та ендогенні флуктуації [9]. Згідно з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки, затвердженої Наказом Міністерства економіки № 60 від 02.03.2007 р. складовими економічної безпеки національної економіки визначено: макроекономічну, фінансову, зовнішньоекономічну, інвестиційну, науково-технологічну, енергетичну, виробничу, демографічну, соціальну і продовольчу безпеки [10]. Стан кожної з цих складових впливає на розвиток національної економіки.

Синергетичний аналіз уможливило перехід від статичного розуміння економічної безпеки (теорії функціонування) до динамічного підходу (теорії розвитку). Системі забезпечення економічної безпеки властивий рух, тому її необхідно розглядати на основі динамічного підходу.

Синергетична економіка досліджує нестійкі нелінійні системи та фокусує увагу на нелінійних явищах в економічній еволюції, таких як, структурні зміни, біфуркації, хаос [11]. Нелінійна динаміка розглядає економіку як дуже складну ієрархію систем і підсистем, порядок в яких підтримується і узгоджується самоорганізацією їх елементів. Перебуваючи у динамічному стані, система опиняється на роздоріжжі. Попереду в неї багато шляхів еволюції, хоча здійснитися може один. Науковці називають такий стан системи «точкою біфуркації». Знайшовши свій шлях, система еволюціонує до сталого стану (точки атратора), в якій вона більше не залежить від минулого і тяжіє до майбутнього. З віддаленням від точки атратора та наближенням до точки біфуркації система знов опиняється в зоні підвищеного ризику, відчуваючи зростаючий вплив навколишніх рівнів, на які вона з часом флуктуативно і потрапляє.

Серед теоретичних аспектів економічної безпеки вагомим місцем посідає визначення її ієрархічної декомпозиції. О.Шнипко виділяє такі ієрархічні рівні економічної безпеки: глобальний, міжнародний, національний, регіональний, суб'єкта господарської діяльності і окремої особи [12]. Кожний структурний рівень економічної безпеки знаходиться в нелінійному зв'язку по відношенню до інших рівнів. Економічні зміни на одному рівні можуть вплинути на стабільність системи, що призведе до нестійкості і може спровокувати виникнення економічних загроз.

Завдяки синергетичному аналізу соціально-економічний розвиток описується через дві моделі: еволюційну і біфуркаційну. Еволюційний етап розвитку передбачає незмінність системної якості і передбачувані лінійні зміни. Але саме тут відбувається наростання внутрішньої нерівноваги (кризи) через що система наближається до біфуркаційного моменту. У точці біфуркації система розгалужується і стає дуже чутливою до зовнішніх і внутрішніх дій. Вибір того чи іншого шляху в точці біфуркації залежить від чинника випадковості, що реалізується через діяльність конкретних людей (уряду). Синергетичний підхід вимагає не тільки аналізу реальності, але й можливостей, ситуації вибору, точки біфуркації економічного процесу.

Метою соціально-економічного розвитку України є досягнення сучасних соціально-економічних і технологічних критеріїв промислово розвинутої країни. Реалізація даної мети еволюційним шляхом вимагає багато часу і ресурсів, що робить її практично неможливою. В той же час прискорений економічний і технологічний розвиток або економічний прорив, у сучасних умовах потребує врахування факторів глобального середовища, які будуть органічно поєднуватися з внутрішніми чинниками розвитку.

**Висновки.** Основні принципи та постулати системно-синергетичного підходу дозволяють визначити економічну безпеку, як сукупність елементів, їх властивостей та взаємовідносин в єдиному комплексі, що функціонує відповідно до об'єктивних закономірностей і залежить від певних конкретно-історичних умов. Система забезпечення економічної безпеки як система управління володіє відносною відокремленістю, особливою структурою і повинна знаходитися в рівноважному стані із зовнішнім середовищем. Коли ж система знаходиться у нерівноважному стані, вона починає підкорятися законам нелінійного характеру, які досліджуються синергетикою. Аналіз системно-синергетичних аспектів забезпечення економічної безпеки дозволяє державі знайти оптимальне співвідношення між відкритістю економіки та захистом національних економічних інтересів і розробити механізм попередження загроз.

Перспективою подальшої розвідки у даному напрямі є оцінка ефективності державного управління економічною безпекою України на основі системно-синергетичного аналізу.

#### Література:

1. Котковський В.Р. Державне регулювання економічної безпеки в Україні: автореф. дис. канд.наук з держ.упр.: 25.00.02 /Запорізький інститут державного та муніципального управління. – Запоріжжя, 2007.-30 с.
2. Плакіда А.О. Особливості державного регулювання економічної безпеки/ А.О. Плакіда // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2007. – №3. – С.140-145.

3. Ткачова Н.М. Механізми державного регулювання регіональної економічної безпеки: Монографія / Н.М. Ткачова. – Донецьк: ВІК, ДонГУУ. – 2009. – 284 с.
4. Ерохина Е.А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход / Е.А. Ерохина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://orel.rsl.ru/nettext/economic/erohina.html>.
5. Кориков А.М. Основы системного анализа и теории систем / А.М. Кориков, Е.Н. Сафьянова. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1989. – 208 с.
6. Сурмин Ю.П. Теория систем і системний аналіз / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
7. Пугачова О.Г. Теорія катастроф і біфуркацій: синергетика в економіці / О.Г. Пугачова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iee.org.ua/publication/78/>
8. Пухтаевич Г.О. Аналіз національної економіки: навч. посіб. / Г.О.Пухтаевич. – К.: КНЕУ, 2005. – 254 с.
9. Мясников А.А. Синергетические эффекты в современной экономике: Введение в проблематику / А. А. Мясников. – М.: ЛЕНАНД, 2011. – 160 с.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки, затверджена Наказом Міністерства економіки № 60 від 02.03.2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art\\_id=97980](http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980)
11. Занг В.Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории: Пер. с англ. Н. В. Островская / Под ред. В. В. Лебедева, В. Н. Разжевайкина. – М.: Мир, 1999. – 335 с.
12. Шнипко О.С. Економічна безпека багаторівневих систем: регіональний аспект / О. С. Шнипко. – К.: Генеза, 2006. – 288 с.

*Стаття надійшла до редакції 28.03.2013 р.*



ТОВ "ДКС Центр"